

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל"ד

תשע"ג

חשוון 454

שיר של יום רביעי

נוכל לחלק את המזמור לשני חלקים, כאשר בתווך יופיע פסוק המבטא הכרזה בדבר משמעותה של האמונה בה': "ה' ידע, מחשבות אדם: כי המה הבל" (פסוק יא). מהותה של הכרזה זו היא ביטוי ההפך הגמור מתפיסת עמלק. וכך החלוקה הפנימית של המזמור תיראה באופן הבא:

חלק א: פסוקים א-ז

קריאת תיגר על התפיסה העמלקית, תפיסה הכופרת בהשגחה. עמלק, שייחס הכול למקרה, "אשר קרך בדרך", עמלק, המטיל ספק מתוך הגאווה הטבועה בו ("גאות אדם תשפילנו",⁶ זה עמלק) עמלקים "גאים", חסרי כל אמונה בסדר ובמרות, אנרכיסטיים בתפיסתם. גאים, רשעים ופעלי און – זהו טבע הופעתם בעולם.

לדאבונו של דוד המלך הצליח עמלק "להדביק" את ה"בוערים בעם" "בפילוסופיה העמלקית" שלהם. דוד פותח בדבריו דווקא אל אנשי שאיבדו את משפחותיהם, ובדבריו תוכחה על אבדן אמונתם: "בינו בוערים בעם" (פסוק ח).

בתווך: ההכרזה – פסוק יא

"ה' ידע, מחשבות אדם: כי המה הבל".

האבחנה כי האמונה היא בראש ובראשונה מחוץ להשגת תפיסת האדם את המציאות בעיניים אנושיות. כאן אומר דוד לאנשי האמונה: "ה' ידע, מחשבות אדם: כי המה הבל". אל תאחזו במחשבה האנושית. המחשבות הן מוגבלות לתפיסת מציאות מוגבלת. האמת היא גדולה יותר ורחבה בהרבה. אדם הבורח את המציאות על פי אמות מידה של טוב ורע אנושי, שמת את העיקר מן האמונה.

אדם המתנה את אמונתו באל, ביכולת השגתו השכלית הרי שמתקיים בו: "לו ידעתיו הייתי". המשמעות היא שלכאורה אלוקים לכוד בתוך תפישה מוגבלת. ה' כביכול "לכוד" בתוך המערכת האנושית שהוא עצמו יצר. ומכאן באופן טבעי –

חלק ב: פסוקים יב עד הסוף

"ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי".

האמונה היא בראש ובראשונה הניתוק המוכרח מתנאים מגבילים כלשהם, לרבות המחשבה האנושית, שהיא הבל חולף ונתון להשפעות ולשינויים רבים. האמונה מתייצבת לאמירה פנימית כי בניגוד לכל מה שנראה בעין אנושית יש דין ויש דיין, יש סדר בעולם. בניגוד לעמלק שאותו מבקש דוד לשרש מהעם.

וכך כותבת רבקה מרים בשירה: "גדול גיבור ונורא, אמרתי":

"[...] אִם שִׁיר שֶׁל הַלֵּל וְתוֹדָה בּוֹקֵץ מְפֹנֵי, אוּ נְהִי שֶׁל קִינָה [...]."

הַיִּיטִי שָׁבָה וְאוֹמְרָת

שׁוֹב

וְשׁוֹב וְשׁוֹב

גְּדוֹל גִּבּוֹר וְנּוֹרָא –

חוֹזְרֵת הַיִּיטִי וְאוֹמְרָת, חוֹזְרֵת וְשׁוֹנָה."

אורית קאופמן

מרצה לחינוך ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה

"ה' ידע, מחשבות אדם: כי המה הבל" (תהלים צד)
מזמור שיר ליום רביעי – הצעה לשתי קריאות

מזמור צד הוא אחד המזמורים שמשקפת בהם עצמת אירועי חייו של דוד המלך.

נציע שתי קריאות שונות אך משלימות למזמור. קריאה אחת דרך מבט היסטורי,¹ וקריאה נוספת המבקשת לבטא רעיון מחשבתי.

על פי ניתוח הקשרו ההיסטורי ניתן לזהות במזמור את תיאור מלחמתו של דוד בגדוד העמלקי לאחר שרפת העיר צקלג. בעת שנעדרו דוד ואנשיו מן העיר פשט עליה גדוד עמלקי, היכה ושרף אותה באש.

קריאת המזמור בקונטקסט ההיסטורי מתבססת על הקבלות טקסטואליות למהלך המלחמה.

וכך מתבאר המזמור: אירועי צקלג מתחילים בהתנפלות הגדוד העמלקי על העיר, ועל "הנשים אשר בה מקטן ועד גדול".²

קינת דוד בתחילת המזמור, "עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוז" (פסוקים ג-ז) מתאימה למעמד בצקלג השרופה, "וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות".³ במעמד זה פונה המשורר בקריאה לה' לנקמה בגויים שהרשיעו את ישראל, "אל נקמות ה'; אל נקמות הופיע. הנשא, שפט הארץ; השב גמול, על גאים".

המזמור ממשיך בתוכחת דוד את בני עמו על כי איבדו תקווה, "בינו, בערים בעם; וכסילים, מתי תשכילו" (פסוקים ח-טו). לאחריה פנייה בדברי עידוד: "אשרי, הגבר אשר תיסרנו יה; ומתורתך תלמדנו" (פסוק יב). ולבסוף ההודיה, "ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי", המתאימה לניצחון: ויאמר לו רדף, כי-השג תשיג והצל תצילי".⁴

עם זאת, התבוננות שנייה בתוכן המזמור פותחת פתח להבנה נוספת.

פסוק ו: "אלמנה וגר יהרגו; ויתומים ירצחו", מזמין אותנו לקריאה אחרת.

בהנחה שהקשר של המזמור הוא לאירועי המלחמה בצקלג, הרי שיש כאן לכאורה אי-דיוק בתיאור, שכן במלחמת צקלג מודגש כי "לא המיתו איש". פשר השוני יכול להצביע על כך שדוד בא לתאר במזמור זה את האופי העמלקי וללמד אותנו את משמעותה של אמונה ולא דווקא לתעד אירוע היסטורי. נדון בתחילה במשמעות תפיסת העולם העמלקית.

הרב שטיינזלץ מתאר זאת כך:

האמונה היהודית, משמעה שיש כוח אלוקי שמנהיג את העולם; שכוח ה' מלא את העולם; שיש השגחה פרטית על כל אדם בכל עת. עמלק מכניס בלב את הספק, "שמא כל זה טבע, שהרי הכל הוא טבע, אין אלוקות בעולם".⁵

עמלק במהותו הוא הספק. אמירה שהמחשבה האנושית היא ראש וראשון לכול. האמת היא כפי שהמציאות מתגלה בעין אנושית ואין בלתה. החצפת פניו והתרתו של עמלק כלפי מציאות ה' היא הניסיון שלו להטיל כאוס מוחלט, וזוהו הוא בורח את גבול נאמנותו של האדם המאמין.

התבוננות חוזרת בפסוקים תראה שדוד מאפיין את תפיסת העולם העמלקית לאורך המזמור כולו.

¹ על פי "אל נקמות הופיע" – אברהם ישראל שריר.

² שמואל א ל, ב.

³ שם ל, ד.

⁴ שם ל, ח.

⁵ על פי "פורים בתורת חב"ד" – הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ.

⁶ משלי כט, כג.

⁷ ילקוט שמעוני, שמואל א, פרק י, סימן קיא.

לא שמעו בני ישראל היה ההבטחה שה' יביא אותם לארץ ישראל.

פירוש, עניין הבאה לארץ ישראל – מקוצר רוח ומעבודה קשה. כי דרך קשי יום אשר יחפצו לשמוע רק כדי לצאת מצרתם ולא לשמוע בהבטחות עתידות ובהצלחות נפלאות. ולכן "וידבר אל בני ישראל ואל פרעה להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" (פסוק יג) כלומר לדבר רק אודות זה.

בני ישראל היו כה טרודים בעבודה קשה עד שלא עניין אותם כלל עניין הכניסה לארץ. כל מה שעמד לנגד עיניהם היה השחרור מהעול הכבד של יציאת מצרים. בתגובה זו של בני ישראל יש שינוי מעצם התכנית האלוקית. מעתה יציאת מצרים היא העיקר והכניסה לארץ טפלה לעומתה. התנהלותם של ישראל במדבר גוררת גערה אלוקית, "ה' אלוקיני דבר אלינו בחורב לאמור: רב לכם שבת בהר הזה! פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי ואל כל שכניו" (דברים א, ו-ז).

נחזור לשאלה המובילה אותנו במהלך לימוד הפרשה. מה עלינו ללמוד מהחטא? שורש החטא של המרגלים ושל העם אחד הוא: התפיסה המוטעית בדבר מהותה של ארץ ישראל. המרגלים טעו בחשבם שבארץ ישראל הרמה הרוחנית של העם תרד. אף עם ישראל לא הכיר במעלה היתרה של הארץ ולא חפץ להיכנס אליה.

אנו זכינו להיות בדור של גאולה; זכינו לקחת חלק ביישוב הארץ, איש איש במקומו. עלינו מוטל לזכור ש"ארץ ישראל אינה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה [...] ארץ ישראל היא חטיבה עצמיתית קשורה בקשר חיים עם האומה" (אורות ארץ ישראל, א).

(על פי מאמר של הרב יהודה בן ישי בעלון "באהבה ובאמונה", שנת תשע"ב).

חן פנינת רבה

**סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך וללימודי ארץ ישראל
ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה**

בפרשתנו מתואר אחד החטאים החמורים שלנו כאומה. על חומרת החטא אנו יכולים ללמוד מעצם העונש על החטא: כל דור יוצאי מצרים, למעט יהושע וכלב, לא זכה להיכנס לארץ ישראל. לפי המדרש, בכל שנה ושנה בט"ו באב היו כל הזכרים הבוגרים בעם ישראל חופרים קברים לעצמם ונכנסים לקבר שמא ימותו השנה. כך במשך 38 שנים... ואם לא די בכך, נקבע יום תשעה באב, היום שבו אירע חטא המרגלים, כיום בכייה לדורות. אין זה חטא פשוט. המרגלים שדיברו רעה על הארץ לא היו אנשים קטנים, אך בכל זאת הם חטאו.

מה גרם לחטא? ברור ששיקול רוחני הוא זה שהדריך אותם. הם פחדו כנראה שההשתקעות בחיי המדיניות ובחיי הארציות בארץ ישראל יביאו את העם לידי שקיעה חומרית שתשכיח מהם את הקב"ה. לכן הם חששו שלא תהיה תקומה מוסרית לעם ישראל אחרי הידרדרותו בארץ ישראל. אמרו כי עדיף לחיות בגלות מאשר להתמודד עם קשיי הארץ. אין אנו באים לדון את גדולי הדור של יוצאי מצרים, אלא לברר, בהרבה ענווה, כיצד אנחנו, הקטנים, יכולים ללמוד ממעשי אבותינו ולא לחזור על טעויות העבר.

נעבור לעצם החטא וננסה להבין את שורשו. בפירוט התכנית האלוקית ליציאת עם ישראל מגלות מצרים ניתן לראות שמעמד הר סיני לא מוזכר כלל:

לכן אמור לבני ישראל אני ה' [...] והוצאתי [...] והצלתי [...] וגאלתי [...] ולקחתי [...] והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב, ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' (שם ו, ו-ח).

ניתן לראות בבירור שהכוונה האלוקית הראשונית הייתה שעם ישראל יצא ממצרים במטרה להיכנס מיד לארץ ישראל. אולם כשמשו רבנו פירט לעם את התכנית האלוקית תגובת העם הייתה: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" (שם שם, ט). בעל המשך חכמה מפרש שהעניין שאלי

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

ברוריה מכמן

מדבריו לפרשת שלח לך

אדם מתעורר בבוקר ממצב של תרדמה, חוזרת לו התעודה היסודית של "בידו אפקיד רוחי". הוא פוקח עיניים ומודה: ברוך ד', יש לי עיניים, רגליים, גוף, הכל בסדר. לכאורה זו פגישתו הראשונה של האדם עם גופו. אך המשך הוא: "ועם רוחי גויתי, ד' לי ולא אירא". העיקר הוא הפנים הנשמה [...] הרוח קודמת לגויה. כאשר מתוך הרוח יש גויה, אז 'ד' לי ולא אירא". זהו הביטוי היהודי הנכון והצודק, מתוך תפיסה שלימה וכוללת.

אם מתחילים מהפנים מהנשמה, מהשוה, אפשר להמשיך בחילוקים, והכל טוב. אך אם מתחילים בחילוקים, אין זה צודק, ואז יש טענות נגד ריבוננו של עולם, נגד דינים והלכות בישראל [...] לעולם ההתחלה היא מהשיוויון. זאת הגישה הצודקת, הנכונה והישרה. מתוך כך יש מקום להבין לברר ולחלק בסדרי חייו של האדם. כאשר הדברים נתפסים בשלמות, מופיע אור הצדק והדעת. ואם לא, מופיע חלילה סילוף.

דבר זה נוגע גם לחטא המרגלים, וחומרתו היתרה מחטא העגל. חטא העגל היה חטא נורא, אך המאמצים המיוחדים של משה רבנו, השקול כנגד כל ישראל, מצליחים. מופיעה סליחה, ואנו ממשיכים בדרך ממצרים לירושלים. אך לחטא המרגלים אי אפשר לסלוח. "אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר" נהפכים לארבעים שנה [...].

כל העיכוב הזה נגרם על ידי חטא המרגלים: ספקות וקטנות אמונה כלפי העניין של "מי כעמד כישראל גוי אחד בארץ", והכלל ישראליות בשייכותה לארץ. בחטא נורא ואיום זה, מתברר שהדור עוד לא מוכשר להתקשר לארץ, אינו מבין את הערך העליון של התקשרות השממיות בארציות. זאת בגידה בכל המגמה האלוקית של "והוצאתי" "וגאלתי", "ולקחתי", שכל תכליתה היא "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה". כל עניינו האלוקי של העם הזה, הוא לקדש את שמו בתחוננים, לכן העם והארץ הם קדושה אחת וסתירת הדעת האלוקית של שייכות העם לקרקע היא כל כך נוראה עד כדי שלילת כל הדור ההוא. "ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה". מעשה העגל הוא בחלק של כלל ישראל, ולעומתו חטא המרגלים הוא פגיעה בכללות שלמות האומה וכל המשכה ההיסטורי.

מתוך: הרב שלמה אבינר (עורך), שיחות הרב צבי יהודה; הבית היהודי, ירושלים [ללא ציון שנה], עמ' 56-57.